

AXBOROT TIZIMLARINING TURLARI VA ULARNING FUNKTSIYALARI

Aynazarov Baxtiyor Abdimuminovich

Termiz davlat pedagogika instituti

Informatika va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi,

Tel: +998 99 157-26-84

O'tanov Nurbek Abdumalik o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +998 97 723-20-04

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot texnologiyasi tushunchasi, Axborot tizimlarining turlari va ularning funktsiyalari axborot texnologiyalarining bugungi kundagi ahamiyati haqida fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: Axborot texnologiyasi, axborot tizimi, axborot taminoti, dasturiy ta'minot, texnik ta'minot.

Kirish. Axborotlar tizimlari jamiyat paydo bulgan paytdan boshlab paydo bulgan paytdan boshlab mavjud bulgan, chunki rivojlanishning turli boskichida jamiyat o'z Boshqaruvi uchun tizimlashtirilgan, oldindan taylangan axborotni talab etgan . Bu ayniksa ishlab chiqarish jaraenlari - moddiy va madaniy ne'matlarni ishlab chiqarish bilan boglik jaraenlarga tegishlidir. Chunki ular jamiyat rivoji uchun xaetiy muxim axamiyatga ega. Iktisodiy axborot tizimi nima ekanligini tushunib olish uchun eng avvalo uning iktisodiy ob'ektini Boshqarish tizimidagi tutgan urnini aniklab olish lozim. Bu ob'ekt moddiy va nomoddiyishlab chiqarish bilan boglik.

Asosiy qism. Kibernetik endashuvga muvofik Boshqaruv tizimi Boshqaruv ob'ekti yigindisini va Boshqaruv sub'ekti, Boshqaruv apparatini o'zida namoen etadi. Sunggisi maqsadlarni shakllantiruvchi, rejalarni ishlab chquvchi, kabul kilingan

karorlargatalablarni moslashtiruvchi, shuningdek ularning bajarilishini nazorat kiluvchi xodimlardan tashkil topadi.

Boshqaruv tizimining ikkala komponenti tugri (T)va aks (A) alokalar bilan boglangan. Tugri aloka Boshqaruv apparatidan Boshqaruv ob'ektiga yunaltiradigan direktiv axborot okimida ifodalanadi, aks aloka teskari yunalishda yuboriluvchi kabul kilingan karorlarning bajarilishi xakidagi axborot axboroti okimida o'z aksini tropadi. Direktiv axborot Boshqaruv apparati tomonidan yo'zaga kelgan iktisodiy vaziyat, atrof muxit xakidagi axborot va Boshqaruv maqsadlariga muvofik xolda yaratiladi.

Axborot okimlari (TvaA), kayta ishlash vositalari, ma'lumotlarni o'zatishtish va saklash, shuningdek ma'lumotlarni kayta ishlash buyicha operatsiyalarni bajaruvchi Boshqaruv apparati xodimlarining o'zaro alokasi iktisodiy ob'ektning axborot tizimini tashkil etadi.

Axborot tizimining turkumlaninshi.

Axborot tizimi - Boshqarish funktsiyasini amalga oshirish uchun xodimlarni turli xil axborot bilan ta'minlovchi ob'ekt xakidagi axborotni yigish, o'zatishtish va qayta ishlash buyicha ma'lumotlar va kommunikatsiyaviy tizimni o'zida namoen etadi.

Avtomatlashtirilganlik darajasiga karab kulda kilinadigan, avtomatlashtirilgan va avtomatik axborot tizimlari bor,

Kulda kilinadigan(ruchno`e) axborotlar tizimida – barcha amallar qo`lda, texnik vositalarsiz bajariladi.

Avtomatik axborotlar tizimida Boshqarish va ma'lumotlarni kayta ishlashning barcha funktsiyalari texnika vositalarida inson ishtirokisiz amalga oshiriladi.

Avtomatlashtirilgan AT - Boshqarish yoki ma'lumotlarni kayta ishlash funktsiyalarining bir kismi avtomatik ravishda, Boshqasi inson tomonidan bajariladi.

qo'llanish soxasiga karab axborot tizimlarini quyidagi sinflarga ajratish mumkin:

- tashkiliy Boshqaruvli AT;
- texnologik jaraenlarni Boshqarish AT;
- loyixalashtirishni atomatlashtirish AT;
- Integrallashgan AT.

Tashkiliy Boshqarishli AT – boshqaruvchi shaxslar funktsiyalarini avtomatlashtirish uchun muljallangan. Bu sinfga xam sanoat (korxonona) xam nosanoat ob'ektlari (bank birja, sugurta kompaniyasi) va ayrim ofislar(ofislar tizimlari)ni Boshqarishning axborot tizimlari kiradi. Vazifasi – operativ nazorat va boshqaruv, analiz, doyiqalash, iqtisodiy va tahkiliy masalalar.

Integrallashgan AT ilmiy xodimlar faoliyatini avtomatlashtirish, statistik axborotni taxlil etish, tajribalarni Boshqarish uchun muljallangan.

Loyixalashtirishni avtomatlashtirish AT yangi texnika ishlab chiqaruvchilar va muxandis loyixachilar mexnatini avtomatlashtirish uchun muljallangan.

Texnologik jarayonini bshkarishning axborot tizimi turli texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish uchun muljallangan (metallurgiya, energetika).

Davlat statistikasi mamlakatda axborot tizimini yaratish uchun asos bo'lib xizmat kiladi. Davlat statistikasi organlari iktisodiy rivojlanishda davlat Boshqaruvining muxim dastagidir. Makroiqtisod va statistika vazirligi Boshqaruv organlarga tarmok iktisodiyoti va ifodalarga karashli korxonona, tashkilotlar faoliyati xakida zarur statistik ma'lumotlarni beradi. Davlat statistika organlari mulkchilik shaklidan kat'iy nazar ming-minglab sanoat korxonolari kurulishlar, kishlok xujalik korxonolari, madaniy, maishiy va bashka muassasalardan tushadigan statistika ma'lumotlarni yigadi va kayta ishlaydi. Statistik axborot xilma-xilligi, ommaviyligi va davriyligi jixatidan farklanadi.

Ko'pgina korxonalar bozor sharoitida axborotga mulkchilikning Boshqa istalgan turlari kabi saklash, foydalanish va ximoya kilish zarur bulgan kimmat

baxo zaxira sifatida baxo berishadi. Ishlab chiqarish va xujalik faoliyatini Boshqarish uchun zarur axborot ochish maqsadlarida korxonada buxgalterik axborot tizimlari (BUAT) barpo etadi. Ularning asosiy maqsadi cheklangan zaxiralardan, shuningdek, mukobil variantlardan foydalanishda asoslangan qarorlarni kabul qilish uchun korxonada raqabiyatining moliyaviy axborot bilan ta'minlashdir. Buxgalterik axborotning asosiy foydalanuvchilari korxonada raqabiyati va menejerlaridir. Bu axborot asosida korxonaning senga xisobot davridagi sof foydasi, foyda meyorining kutilayotgan xajmga muvofikligi, ishlab chiqarilgan maxsulot tannarxi aniqlanadi.

Axborot tizimining tarkibi.

Integratsiyalashgan bank axborot tizimlari (BAT) yagona dasturiy texnologik majmuani urnida namoyon etadi, u moliya va kreditning belgilangan sharoitlari buyicha nazorat kiladigan zaxiralarni o'zlashtirishi, kaytarilishi va balanslanganligini tezlashtirish vositasidir. Integratsiyalashgan BAT bank vazifalarining yigindisini yaxlit xolda kamrab oladi. U alohida xoldagi avtomatlashtirilgan vazifalar yigindisi emas, balki murakkab tizimga xos bulgan kompleks dasturlardir.

qo'llash soxasidan qat'iy nazar, axborot tizimlari ma'lumotlarini kayta ishlashning deyarli barcha tizimlari taminlash turlari deb ataladigan tarkibiy kismalar tuplamini o'z ichiga oladi. Ularni dasturiy texnik, xukukiy, axborot tashkiliy matematik va lingvistik ta'minotlarga ajralishi kabul kilingan.

Axborot taminoti - axborot tizimlari ichki mashina axborot bazasini yaratishni tasniflash va kodlashtirish tizimlari xujatlashtirishning unifikatsiyalashgan tizimlari, xujat aylanmasi va xujatlar shakli uslublarini ratsional xolga keltirishni o'z ichiga olgan axborotni joylashtirish va tashkil qilish buyicha uslublar va vositalar yigindisidir.

Dasturiy ta'minot - xisoblash texnikasi vositasida ma'lumotlarni qayta ishlash tizimini yaratish va foydalanish dasturiy vositalari yigindisidir.

Texnik ta'minot ma'lumotlarini kayta ishlash tizimini funktsiyalashtirish uchun kullanuvchi texnik vositalar kompleksidir, u ma'lumotlarni kayta ishlovchi namunaviy operatsiyalarni amalga oshiruvchi kurilmalarni o'z ichiga oladi.

Xuquqiy ta'minot axborot tizimini yaratish va funktsiyalashtirishni tartibga soluvchi xukukiy meyorlar yigindisini o'zida namoyon etadi. Axborot tizimini kayta ishlashning xukukiy ta'minoti AT buyurtmasiga va tayyorlovchi urtasidagi shartnomaviy o'zaro munosabatlar meyoriy aktlari, chetga chqishlarining xukukiy tartibga solinishini o'z ichiga oladi.

Lingvistik ta'minot inson va EXM mulkotini ishlab chiqarish va ta'minlash samaradorligini oshirish uchun ma'lumotlarni kayta ishlash tizimini yaratish va foydalanishning turli boskichlarida ishlatiladigan til vositalari yigindisini o'zida namoyon etadi.

Axborot tizimlari ma'lumotlari bilan ishlash mutaxasislarga keng yordam beradi, muxandislar va loyixachilar ishi samaradorligini oshiradi. Bunday axborot tizimlarining vazifasi - tashkilotlarga yangi ma'lumotlarni integratsiyalash va kogoz xujjatlarni kayta ishlashga yordam berishdir. Sanoat jamiyati axborot jamiyatiga aylanib borar ekan, iktisodiyot maxsuldorligi borgan sayin bu tizimlar rivojlanishi darajasiga boglik bula boradi. Bunday tizimlar ayniksa ishchi stantsiyalar va ofis tizimlari kurinishda bugungi kunda biznesda eng tez rivojlanmokda.

Tashkiliy Boshqarishning AT - shaxslar funktsiyalarini avtomatlashtirish uchun muljallangan tizim.

Taqdim etish usuliga ko'ra axborot - matn, jadval, matritsa, grafik va dinamik katorlarga bulinadi. Matn axboroti eng kup rasmiylashtirilgandir, shu bois uni kayta ishlash uchun kozirgi paytda gipermatn dastur tizimi kurinishida maxsus dasturiy vositalar kullanilmokda. Bunday tizimlar matn kújjatlar ma'lumot bazasini yaratish, yuritish va foydalanish uchun muljallangan.

Axborot o'zining barkarorligiga kura - o'zgaruvchan, shartli-doimiy va doimiyga bulinadi. O'zgaruvchan axborot ob'ektlar ishlashining mikdoriy va sifat xususiyatlarini aks ettiradi. Shartli-doimiy va doimiy axborotlar muxitning doimiy ulchamini aks ettiridi, shu bois ular o'zok vakt mobaynida o'zgarmas bo'lib koladi. Avtotaxrirlagich - Matnni kiritish jarayonida ayrim xolatlar tez-tez takrorlanadi. Bu xolatlarni matn kiritilayotganda avtomat ravishda tashkil qilish mumkin. Bu amal avtotaxrirlash deb ataladi va uni avtotaxrirlagich bajaradi.

ATni ishlab chqishdan oldin, korxonada mutaxasislari bilan birgalikda, ushbu proektni ishlab chqib tadbik kilish maqsadga muvofikmi yoki yukmi degan savolga javob berishlari kerak. Aks xolda ATni korxonada faoliyatida kullash natijasida kutilgan samaraga erisholmaslik mumkin. Bundan tashkari, mavjud muammoni avtomatlashtirish usulida echishda bozorda taklif kilinayotgan AT kullash mumkin yoki mumkin emasligini xam kurib chqish maqsadga muvofikdir. Bu xolda ATni ishlab chqish va amaliyotga tatbik kilish orasidagi vakt bir necha marotaba kiskarishi mumkin. Tizimli tadqiqot asosida kurilayotgan muammoga tegishli bulgan barcha masalalar majmuasi tizimlar nazariyasiga asoslangan xolda kabul kilinib, ularning orasidagi mavjud alokalarni kursatish kerakdir. Ushbu AT ni ishlab chqish boskichi muammoni xar tomonlama kurib chiqadi va tizimni loyixalash uchun zamin tayyorlaydi.

Xozirgi paytda iktisodiy tizim infrato'zilmasing muxim kismni savdo kompaniyalari tashkil etadi, ularning bosh vazifasi iste'molchilar buyurtma beradigan tovarlarni savdo kompaniya bulinmalari, savdo tashkilotlari kompaniya bulinmalari va vakolatxonalari orkali iste'molchiga o'z vaktida etkazib berish va samarali sotishdir.

Xulosa.

Savdo kompaniyalarida logistika muxim rol uynaydi. Agar unga tegishli bulgan muammolar doirasini jamlilikda kurib chqilsa, unda turli tuman okimlarni Boshqarish masalalari ular uchun umumiy buladi. Bozor munosabatlari sharoitida

moddiy texnika bazasini takomillashtirish me'yorlari o'zining ilgarigi ahamiyatini yukotdi. Xar bir xujalik sub'ekti anik bir vaziyatni mustakil baxolaydi va qarorlar kabul kiladi. Dunyo tajribalarining guvoxlik berishicha, kimki logistika soxasida ukuvli bulsa va uning uslublarini yaxshi egallasa, rakobatli kurashda peshkadamlikni kulga kiritadi. Bu urinda logistikaning namunaviy biznes-jarayonlari, tashkiliy-shtat to'zilmesi, xizmat kursatish ishi texnologiyasi kurib chqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ABDURAZZOQOV, I. (2024). vUMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. Acta NUUZ, 1(1.3. 1), 61-65.
2. Rustamovich, A. I. (2024). INFORMATIKA FANIDAN INNOVATSION O 'QITISH USULLARI. World scientific research journal, 25(1), 86-90.
3. Shuxratovich, E. U., & Rustamovich, A. I. (2024). INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA "BULUTLI TEXNOLOGIYALAR" ORQALI O'QITISH (XORIJIY DAVLATLAR MISOLIDA). World scientific research journal, 25(1), 79-85.
4. Okboyevich, X. S., & Abdimuminovich, A. B. (2024). DISTANCE EDUCATION AND ITS TYPES, BASICS OF DISTANCE EDUCATION ORGANIZATION. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(5), 187-193.
5. FRANSIYA VA AVSTRALIYA DAVLATLARIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINING RIVOJLANISHI, O'QITISHDA QO'LLANILADIGAN METODLAR
6. Rustamovich, A. I. (2022). RIVOJLANGAN XORIJIY MAMLAKATLARDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYASI FANINING O 'RNI. PEDAGOGS Jurnal, 20(1), 58-61.

7. Abdurazzoqov, I. R. (2023). XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA INFORMATIKA TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN TEXNOLOGIYALAR. SCHOLAR, 1(28), 323-328.
8. Yuldashev, U., Abdurazzokov, I., & Tursoatov, B. (2022). EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN TEACHING INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES. Scientific Collection «InterConf», (107), 104-108.
9. Rustamovich, A. I. (2024). INTERACTIVE METHODS OF COMPUTER SCIENCE USED IN FOREIGN COUNTRIES, NEW METHODS AND TOOLS OF TEACHING WERE DISCUSSED. Web of Agriculture: Journal of Agriculture and Biological Sciences, 2(5), 175-180.
10. Rustamovich, A. I., Bahrom Yo'ldosh o'g, B., & Ibodullo o'g, N. J. R. (2024). JAMIYATNI AXBOROTLASHTIRISHNI TA'LIM TIZIMIDAGI ANAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 45(7), 42-48.
11. Rustamovich, A. I., Abdumo'minovich, A. Y. L., & Chori o'g'li, M. J. (2024). TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA INTERNET XIZMATLARIDAN FOYDALANISHNING O'RNI. World scientific research journal, 27(1), 92-96.
12. Xolbek o'g'li, S. S. (2024). KOMPYUTER O'YINLARI VA ULARNING FOYDALI VA ZARARLI JIHATLARI: Abdurazzoqov Ilhom Rustamovich. Лучшие интеллектуальные исследования, 22(2), 212-218.
13. Rustamovich, A. I. (2024). INTERNET IMKONIYATLARI VA INTERNETDAN FOYDALANISH BILAN BOG 'LIQ ASOSIY TUSHINCHALAR. World scientific research journal, 28(1), 76-81.
14. Rustamovich, A. I. (2024). BASIC CONCEPTS RELATED TO INTERNET CAPABILITIES AND INTERNET USAGE. Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions, 2(5), 141-146.